

Розділ 4

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 323.174

Є. В. ПЕРЕГУДА

ПРО ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано стримувальні чинники адміністративної та фінансової децентралізації. Одним з пріоритетів децентралізації є гуманітарна сфера. Визначені особливості гуманітарної децентралізації. Її метою є образ України як країни, що здатна інтегрувати системи цінностей різних соціальних груп.

Ключові слова: децентралізація, централізація, регіон, гуманітарна сфера, освіта, культура.

Перегида Е. В. О приоритетных направлениях децентрализации власти в Украине

Проанализированы сдерживающие факторы административной и финансовой децентрализации. Одним из приоритетов децентрализации является гуманитарная сфера. Определены особенности гуманитарной децентрализации. Ее целью является образ Украины как страны, которая способна интегрировать системы ценностей различных социальных групп.

Ключевые слова: децентрализация, централизация, регион, гуманитарная сфера, образование, культура.

© ПЕРЕГУДА Євген Вікторович – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури

Pereguda Evgen. About the priority directions of the decentralization of power in Ukraine

The constraints in the administrative and fiscal decentralization are analyzed. The humanitarian sphere is identified as one of the priorities of decentralization. The features of humanitarian decentralization are determined. Its aim is image of Ukraine as the country which is able to integrate the systems of values of different social groups.

Key words: *decentralization, centralization, the region, the humanitarian sphere, education, culture.*

Формування та реалізація регіональної політики є актуальною проблемою в Україні. Хоча керівництво вищих органів державної влади висловлює оптимізм щодо ухвалення змін до Конституції в частині децентралізації, аналіз позицій політичних сил не дає змогу говорити про консенсус у політикумі з цього питання. Різні, часом протилежні, погляди на децентралізацію властиві й науковому середовищу. Деякі спостерігачі вважають реальною загрозу «феодалізації» регіонального управління за умов прийняття змін до Конституції. Деякі стверджують, що, поки в Україні відсутня стійка національна свідомість населення, децентралізація може призвести до руйнування держави.

Та й прихильники децентралізації демонструють різні підходи. Значна їх частина вважає необхідною децентралізацію в адміністративній сфері, зокрема створення виконкомів органів місцевого самоврядування на усіх рівнях. Але дехто закликає обмежитись децентралізацією лише у фінансовій та економічній сферах, зберігши адміністративне управління за місцевими органами виконавчої влади. Відсутній консенсус й щодо оцінки інституту префектів та інших аспектів реформи.

Відтак становлення регіональної політики в Україні є як суспільно-політичною, так і науковою проблемою, яка має багато шляхів вирішення. Автор має намір запропонувати власні підходи до проблеми, зокрема, в частині пріоритетних напрямів децентралізації в нинішній ситуації.

В теоретичному плані для нас важливі два положення. По-перше, більшість вчених вважає, що централізація та децентралізація невіддільні й розвиток держуправління потребує оптимального балансу між ними¹. Вести мову лише про децентралізацію припустимо для політиків, які прагнуть отримати політичні дивіденди, але

вчені, які декларують діалектичні принципи, мають говорити про «глибину» децентралізації, сфери, на які вона має/може поширюватися. Від чого залежить ця «глибина»? Як вважає А. Матвієнко, вона має відповідати «реальним соціально-економічним та політичним умовам конкретної країни»². Але уявлення дослідників про «реальність» відрізняються, оскільки вони віддзеркалюють їх громадсько-політичні позиції, орієнтовані не стільки на сучасність, скільки на майбутнє.

По-друге, важливими є існуючі типології децентралізаційних процесів, особливо за критерієм сфер управління. Г. Хетланд виокремлює адміністративну та політичну децентралізацію³. Під останньою слід розуміти розосередження політичних ресурсів на різних рівнях управління. Схожої позиції дотримується П. Панов, який стверджує, що політична централізація сприяє адміністративній децентралізації. Не виключаючи, що це положення діє в умовах Росії, слід звернути увагу на міру його актуальності, адже з нього може випливати й той висновок, що децентралізацію найкраще здатен здійснювати авторитарний режим, натомість демократичні держави неминуче зазнають поразок. Інші вчені за сферами впровадження виділяють такі види децентралізації: адміністративну; фінансову; політичну; децентралізацію надання сервісів; децентралізацію механізму участі і системи зворотного зв'язку⁴. Існують й інші класифікації.

Сучасній ситуації в Україні властиві три ключові ознаки, які впливають на децентралізаційні процеси: по-перше, війна на сході; по-друге, збереження соціокультурного розколу, попри фактичне від'єднання регіонів з найбільш специфічними соціокультурними ознаками, сплеск патріотизму та прогрес у становленні політичної нації; по-третє, економічний спад, викликаний не лише війною в коліс найрозвинутішому індустріальному регіоні, а й іншими чинниками, включно якості економічної політики тощо.

Адміністративна децентралізація, яка передбачається проектом змін до Конституції, впровадження виконкомів обл- та райрад, ліквідація місцевих держадміністрацій є важливим кроком до демократизації політичної системи. Але нині існують перешкоди на цьому шляху. І справа не у «феодалізації» (вона, на наш погляд, певною мірою надумана), а у військовому чиннику та соціокультурному роз-

колі. Є загроза, що за умов посилення зовнішнього тиску регіональні влади можуть ухвалювати рішення всупереч інтересам національної безпеки. Під час війни необхідний дієвий контроль за органами влади різних рівнів з боку органів, відповідальних за оборону та безпеку. У нинішньому проекті це втілено в інституті префектів.

Щодо фінансової та економічної сфер, то, на думку очільників уряду, фактично децентралізація у бюджетно-фінансовій сфері відбулась. За їх даними, у 2015 р. надходження до місцевих бюджетів зросли порівняно з 2014 р. на 30–40 %⁵. Активно впроваджується децентралізація у різні галузі економіки, зокрема, на транспорті, в будівництві тощо.

На перший погляд, політичних дискусій тут не може бути, адже усі політичні сили виступають за сприяння економічному розвитку регіонів, зміцнення місцевих бюджетів тощо. І все ж частина спостерігачів висловлює сумнів у цьому. Д. Літч вважає, що за умов зношеної інфраструктури та відсутності сильних інституцій децентралізація здатна завдати Україні більше шкоди, ніж користі⁶.

Яка точка зору ближче до істини? На нашу думку, слід враховувати наступне. По-перше, війна збільшує витрати на оборону та безпеку, що сприяє централізації управління фінансами. По-друге, за умов економічного спаду зростання доходів місцевих бюджетів можливе, якщо: фіскальні органи визискують економіку, що змушує негативно оцінити «зміцнення» місцевих бюджетів; відбувається перерозподіл доходів від держбюджету, але казначейство свідчить про зростання доходів й останнього; абсолютні цифри пов'язані з девальвацією, а відтак не свідчать про реформу. По-третє, складність завдань модернізації, «перезапуск» економіки вимагають масштабних інвестицій. Передача регіонам низки джерел бюджетних надходжень не зможе сформувати потрібний ресурс. Його можливо сформувати лише на національному рівні, зокрема за рахунок зовнішніх запозичень. На користь цього свідчить й те, що значну частку у доходах місцевих бюджетів, зростанням яких пишається уряд, займають асигнування з держбюджету, зокрема, на реалізацію регіональних інвестпроектів⁷. Але останнє навряд чи підпадає під поняття децентралізації. Саме тому Д. Літч вважає, що дії з децентралізації нині більше нагадують спробу скинути відповідальність за модернізацію країни з центру на регіональні влади.

Щодо децентралізації в гуманітарній сфері. Дослідники часто не виокремлюють цей тип децентралізаційних процесів. Навпаки, багато вважає, що перед Україною стоїть протилежне завдання – централізації ідеологічного процесу, культурної політики. На користь цього висловлюється, наприклад, М. Степико⁸. Український інститут національної пам'яті вважає за необхідне, щоб при реалізації «закону про декомунізацію» парламент взяв функції перейменування топонімів, якщо місцеві населення та влада не поспішають⁹. Слід зазначити, що ці погляди ґрунтуються, зокрема, на дослідженнях й західних вчених. Так, Д. Растоу передумовами переходу до демократії називає національну єдність, поширення єдиних цінностей, довіру до інститутів, міжособистісну довіру, відчуття громадянськості¹⁰.

І все ж ідеї гуманітарної децентралізації пробивають собі шлях. Ця тема лунала ще під час президентських виборів 2014 р. Також слід звернути увагу на виступ на засіданні Верховної Ради України віце-президента США Д. Байдена. Закликаючи до децентралізації влади, серед повноважень регіонів, які вони мають отримати в ході реформи, він в першу чергу назвав політику у сфері освіти¹¹. Громадська аналітична організація «Фонд суспільної безпеки» вважає децентралізацію одним з принципів гуманітарної політики в Україні. На її думку, відповідальність за гуманітарну політику несуть органи не лише державної влади, а й місцевого самоврядування¹². Н. Медведчук виокремлює моделі культурної політики – модель сильної централізації (Франція, Данія, Греція, Португалія), відносної рівноваги між централізацією та децентралізацією (Швеція, Іспанія, Бельгія, Італія), сильної децентралізації (Швейцарія, Німеччина, Велика Британія)¹³.

Яка ж точка зору більш адекватна у сучасних умовах? Ми нічого не маємо проти таких чинників модернізації як довіра до інститутів, відчуття громадянськості. Але наскільки це корелюється з поширенням єдиних цінностей? Особисті дослідження автора дають змогу стверджувати про нефункціональність в умовах України зазначених у передостанньому абзаці поглядів. Навпаки, у країнах з соціокультурним розколом досягнення національної єдності є не передумовою модернізації, а її наслідком¹⁴.

Ця нефункціональність пов'язана з ситуацією й в Україні, й в інших країнах. За словами Л. Нагорної, результатом глобалізації є руйнування монополії держав на творення територіальних ідентичностей. Регіони формують власні ідентифікаційні стратегії, відшукуючи джерела легітимації в уявленому минулому та відповідному спрямуванні дискурсивних практи¹⁵. Українська ж специфіка полягає у тому, що «в етнічній сфері і на рівні регіонів виразно виявляються явища «негативної ідентичності» (самовизначення через заперечення цінностей Іншого)»¹⁶. На думку О. Молодцова, нині спрямованість діяльності політичних/економічних суб'єктів «більшою мірою визначається неформальними нормами, що базуються на регіональних ціннісних уподобаннях. Це ...сприяє формуванню специфічних регіональних інституціональних середовищ, які можуть значно відрізнитись одне від одного, утворюючи фрагментований культурно-інституціональний простір держави. У такому разі ...єдина ідеологія, яка має продукувати універсальні норми та скріплювати загальнодержавне середовище, руйнується неформальними нормами»¹⁷.

Л. Валецький вважає, що формування єдиного культурного простору досягається не лише засобами централізації, що слід «задовольнити права регіонів на культурну індивідуальність і самобутність». Він визнає небезпеки, але вважає можливим, щоб децентралізація культурної політики не перетворилася на засіб між-регіонального напруження. Тому потрібна взаємодія держави, місцевого самоврядування, громадянського суспільства, творчої інтелігенції. «Децентралізація культурної політики повинна базуватися на парадигмі діалогу як форми плюралістичної демократії, що ґрунтується на принципах паритетності взаємовідносин між регіонами, соціальними групами і громадськими об'єднаннями»¹⁸.

Слід зважити на те, що економічна та гуманітарна децентралізація в сучасних умовах жорстко не розмежовуються. Це пов'язане зі становленням постіндустріального суспільства (формула Д. Белла¹⁹), в якому знання, інформація є основними засобами виробництва, а ключовими галузями – сфера послуг, наука, освіта. Постають соціальний, культурний, символічний капітал²⁰. Тому для розвитку економіки необхідна модернізація культури, освіти, науки. Регіональна політика й є засобом такої модернізації. Умовою, за сло-

вами М. Кітінга, є не оборонний регіоналізм, укорінений у замкненому традиційному суспільстві, а сучасний, космополітичний і прогресивний, в якому традиція використовується як інструмент модернізації²¹.

Все це вимагає внесення змін до ідеологічних засад державотворення, культурної, освітньої тощо політик. «Ставка на архаїку і політизовану етнічність, що виявилася прикметною рисою президентства В. Ющенка, обернулася значними суспільними втратами, і з цього український політикум має винести урок²². Як відзначає Д. Співак, «гуманітарна децентралізація – не автономія, ... а саме децентралізація – дозволить зберегти самобутність і зніме нарешті ті болючі питання, якими нас штучно стравлюють – мовні, освітні». Він не заперечує загальнонаціональної постановки питань гуманітарної політики, але, на його думку, «що святкуємо чи ні (крім загальнодержавних), кому ставимо пам'ятники, яких пісень співаємо – нехай кожна територія визначається окремо. Тоді припиниться нарешті це недолуге змагання, хто «правильний», а хто ні»²³.

Окреслюючи необхідність змін в освітній політиці, Д. Дзвінчук зазначає, що новий закон про освіту «повинен врахувати умови, пов'язані з уже напрацьованою законодавчою базою, зі змінами Конституції України у частині децентралізації влади. А це змінить функції освітньої системи, управління нею і перенесе їх вагу на територіальні громади»²⁴.

Важливим є розподіл відповідальності за фінансування закладів освіти, культури. Л. Валевський зауважує, що вони передані на баланс місцевих бюджетів і місцевій владі надано право оптимізувати їх мережу, що робить проблематичним її збереження. Щоб децентралізація не нашкодила культурі, Л. Валевський пропонує усім зацікавленим сторонам розробити консолідовану позицію, провести широке експертне обговорення, визначити інституційні та фінансові засади децентралізації культурної політики²⁵.

У мовній політиці баланс централізації та децентралізації вимагає поєднання статусу української мови як єдиної державної з впровадженням регіональних. Для нівелювання загрози використання з сепаратистською метою проросійських мовних гасел держава має проводити політику активного забезпечення та захисту мовних прав інших національних меншин.

Отже, одним з пріоритетних напрямів регіональної політики за умов соціокультурного розколу, військового конфлікту та економічного спаду має стати децентралізація у соціогуманітарній сфері, в культурній, освітній, мовній та інших політиках, в ідеологічному забезпеченні державотворення. Завданням цього напрямку є формування плюралістичної системи цінностей суспільства. Україна повинна набути образу країни, яка, нехай не завжди безболісно, але в кінцевому підсумку здатна інтегрувати системи цінностей різних соціальних, зокрема етнічних, груп, які, попри різні оцінки історичних подій, постатей, різні політичні ідеології та домінуючі політичні сили, підходи до зовнішньополітичних подій тощо, тим не менш пов'язують своє сучасне та майбутнє з геополітичною реальією, ім'я якій – Україна.

1. *Литвин В. М.* Децентралізація, федералізація, сепаратизм: парадокси політичного дискурсу / В. М. Литвин // Регіональна історія України : зб. наук. статей / гол. ред. В. Смолій ; відп. ред. Я. Верменич. – Вип. 8. – К. : Інститут історії України НАН України, 2014. – С. 16. 2. *Матвієнко А. С.* Досвід децентралізаційних реформ в країнах Європи для України / А. С. Матвієнко // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 46. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – С. 652. 3. *Hetland Ø.* The politics of the decentralisation reform in Mali : Democratisation, state-society relations and local governance / Hetland / Ø. – Oslo : AiT e-dit AS, Oslo, 2007. – P. 59. 4. *Decentralization: a sampling of definitions* (Working paper prepared in connection with the Joint UNDP-Government of Germany evaluation of the UNDP role in decentralization and local governance), October 1999. – P. 11. 5. *Гройсман В.* Перші підсумки децентралізації [Електронний ресурс] / В. Гройсман. – Режим доступу : http://espresso.tv/article/2015/02/15/pershii_pidsumky_decentralizaciyi; Зубко Г. После налоговых изменений поступления в местные бюджеты увеличились на 40% [Електронний ресурс] / Г. Зубко. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/rus/news/nalogovyh-izmeneniy-postupleniya-mestnye-1434196263.html>. 6. *Літч Д.* Децентралізація: не те вирішення не тієї проблеми [Електронний ресурс] / Д. Літч ; 10 червня 2015 р. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Society/137873>. 7. Кабмін выделяет более 2,5 млрд грн на финансирование проектов Госфонда регионального развития. – Стрічка новин «Интерфакс-Украина». – 2015. – 18 вересня. 7. *Степико М.* Цілісність гуманітарного простору України як об'єкт національної безпеки держави : Аналітична записка [Електронний ресурс] / М. Степико ; НІСД. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1871/>. 8. *Українцям* дали две недели [Електронний ресурс] / Повідомлення прес-служби Українського інституту національної пам'яті. – Режим

доступу : <http://korrespondent.net/ukraine/3600220-ukrayntsam-daly-dve-nedelychtoby-opredelytsia-s-kommunistyckymy-ulytsamy>. **9.** *Rustow D.* Transitions to Democracy : Toward a Dynamics Model / D. Rustow // *Comparative Politics*. – 1970. – Vol. 2. – № 3. – P. 350. **10.** *Байден* пропонує Україні створити автономні штати [Електронний ресурс] / Виступ віце-президента США у Верховній Раді України 8 листопада 2015 р. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/ukraine/3600235-baiden-predlozhyt-ukrayne-sozdat-avtonomnye-shtaty>. **11.** *Основні принципи гуманітарної політики в Україні* [Електронний ресурс] / Фонд суспільної безпеки. – Режим доступу : http://fsb.net.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=6&lang=ru. **12.** *Медведчук Н.* Критерії та варіанти класифікації моделей культурної політики / Н. Медведчук // *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 172. **13.** *Переғуда Є. В.* Виконавча влада України : Політико-правові аспекти модернізації : монографія / Переғуда Є. В. – К. : Логос, 2013. – С. 58. **14.** *Нагорна Л. П.* Територіальні ідентичності в системі трансдисциплінарних регіональних досліджень Л. П. Нагорна // *Регіональна історія України : зб. наук. статей / гол. ред. В. Смолій ; відп. ред. Я. Верменич*. – Вип. 6. – К. : Інститут історії України НАН України, 2012. – С. 35. **15.** Там само. – С. 40. **16.** *Молодцов О. В.* До питання про ризики децентралізації: ідеологічний аспект / О. В. Молодцов // *Організаційно-правові аспекти публічного управління в Україні : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 22-23 квітня 2015 р.* – Полтава : ПолтНТУ, 2015. – С. 75. **17.** *Валевський О. Л.* Порядок денний державної культурної політики в умовах зовнішньої агресії : Аналітична записка [Електронний ресурс] / О. Л. Валевський ; НІСД. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1872/>. **19.** *Bell D.* The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting / D. Bell. – New York : Basic Books, 1976. – 616 p. **20.** *Bourdieu P.* The forms of capital / P. Bourdieu // *Handbook of theory and research for sociology of Education*. – New York : Greenwood Press, 1983. – P. 241–258. **21.** *Нагорна Л. П.* Цит. праця. – С. 35. **22.** Там само. – С. 52. **23.** *Желдак Т.* Децентралізація має бути не лише бюджетною, а й гуманітарною : інтерв'ю з уповноваженою особою кандидата у Президенти України Петра Порошенка Д. Співаком [Електронний ресурс] / Т. Желдак ; 16 травня 2014 р. – Режим доступу : http://dniprograd.org/2014/05/16/detsentralizatsiya-mae-butine-lishe-byudzhethnoyu-a-y-gumanitarnoyu_26852. **24.** *Мончук О.* Децентралізація йде в освіту [Електронний ресурс] / О. Мончук ; 1 грудня 2015 р. – Режим доступу : <http://www.galychyna.if.ua/publication/society/decentralizaciya-ide-v-osvitu/>. **25.** *Валевський О. Л.* Цит. праця.

***Pereguda Evgen.* About the priority directions of the decentralization of power in Ukraine**

The development of regional policy is an actual problem in Ukraine. Political consensus towards decentralization of power is absent. The scientists also express different views on decentralization.

Several theoretical positions are important for this research. Firstly, governance requires an optimal balance between centralization and decentralization. According to A. Matvienko, this balance must correspond to the real socio-economic and political conditions of the country.

Secondly, the typologies of existing decentralized processes are important, especially in the areas of management criteria. Foreign and Ukrainian scientists distinguish the following types of decentralization: administrative; political; fiscal; decentralization of the provision of services; decentralization of participation and so on.

Today in Ukraine three key features affect upon the processes of decentralization: the war in the east; preservation of socio-cultural cleavage; economic recession.

The administrative decentralization, including the elimination of local state administrations, is an important step towards the democratization. But under conditions of war it is a danger that regional authorities can make decisions contrary to the interests of national security. Therefore, the effective control of the authorities responsible for defense and security is required.

Decentralization in the financial sector, according to the government, has already taken place. In 2015 revenues to local budgets increased by 30-40%. Decentralization is introduced in various sectors of the economy. But D. Litch believes that under the conditions of aging infrastructure and the lack of strong institutions the decentralization cause more harm than good in Ukraine. In our view, the assessment of decentralization in the financial and economic sectors should be considered, firstly, that the war increased spending for defense and security and leads to the centralization of financial management, secondly, under the conditions of recession local revenues can increase due to increased fiscal pressure or a redistribution of income from the state budget, which is not supported by Treasury, thirdly, the complexity of modernization requires major investment. To create the appropriate resource at the regional level is extremely difficult. That's why an increase of local revenues in large part is due to the growth of government spending. This fact cannot be assessed as decentralization.

Many researchers disagree with the idea of decentralization in the humanitarian field. They believe that Ukraine is facing the opposite problem – ideological centralization process. These views are based on studies of western scientists. D. Rustow called national unity, the spread of common values, trust in institutions, interpersonal trust, a sense of citizenship as prerequisites for democratic transition. But in Ukraine these recipes are nonfunctional. Trust in institutions and a sense of citizenship are not equal to the spread of common values. National unity is not a prerequisite but a consequence of modernization in countries with socio cultural cleavage. L. Walewski believes that the formation of a unified cultural space is achieved not only by means of centralization, that it is important to satisfy the regional rights on cultural individuality and identity.

It requires amendments to the ideological foundations of statehood, cultural, educational policies. The regions themselves must adopt the decisions about the holidays, monuments etc. In language policy balance of centralization and decentral-

ization requires a combination of the status of Ukrainian as the only state language with the introduction of regional languages.

Thus, the objective of decentralization in the field of humanities is to develop a pluralistic value system of society, an image of Ukraine as the country that is able to integrate various social value system, including ethnic and regional communities.

Key words: decentralization, centralization, the region, the humanitarian sphere, education, culture.

УДК 124.5:37.014.2 (477)

Т. В. АНДРУЩЕНКО

АКСІОЛОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Аналізуються ціннісні орієнтації розвитку української системи освіти; автор відзначає, що європейський вектор як стратегічна орієнтація розвитку освіти не відкидає потребу освоєння систем освіти, сформованих у таких провідних країнах світу, як Канада, Китай, США, Японія та ін.

Ключові слова: людина, освіта, культура, міжнародне співробітництво.

Андрущенко Т. В. Аксиологические приоритеты и направления развития украинского образования

Анализируются ценностные ориентации развития украинской системы образования; автор отмечает, что европейский вектор как стратегическая ориентация развития образования не исключает потребность освоения систем образования, сложившихся в таких ведущих странах мира, как Канада, Китай, США, Япония и др.

Ключевые слова: человек, образование, культура, международное сотрудничество.

Andrushchenko Tetajna. Axiological priorities and development directions of ukrainian education

Value orientations of development of Ukrainian education system were analyzed; author notes that the European vector as the strategic orientation of development of education does not reject the need for employment of education systems formed in such leading countries as Canada, China, USA, Japan etc.

Key words: human being, education, culture, international cooperation.

© АНДРУЩЕНКО Тетяна Вікторівна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політико-психологічних проблем суспільного розвитку Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова